

DOI: 10.32347/2076-815X.2025.89.205-221

УДК 72.03

Романченко О.Д.,

olekroman @meta.ua, ORCID:0000-0002-7811-656X

Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА КИЄВА ТА ВІДБУДОВА ЦЕРКВИ СПАСА НА БЕРЕСТОВОМУ НА ПОЧ. XVII СТ.

В дослідженні розглянуто основні тенденції трансформації міського середовища Києва, зокрема, його основних містоформуючих осередків – Подолу та Печерського містечка, пов'язані із суспільно-політичними та торговельно-економічними процесами кін. XVI - поч. XVII ст. Висвітлено один із ключових етапів відбудови визначної пам'ятки архітектури – церкви Спаса на Берестовому під час її приналежності до унійної церкви. Простежено вплив зазначених тенденцій на архітектурно-стилістичні рішення Спаського храму.

Ключові слова: трансформація міського середовища; розпланувальна структура; храмові споруди; архітектурний комплекс; відбудова.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження. На поч. XVII ст. міське середовище Києва зазнає значних змін. В цей час Київ внаслідок суспільно-політичних перетворень долучається до загальноєвропейської системи торгово-економічних стосунків як важливий пункт транзитної торгівлі. Центральна частина давньоруського Києва - Верхнє місто перебуває у занепаді, тоді як центр міського життя переноситься на Поділ (т. зв. Києво-Поділ), розташований біля зручної гавані на р. Дніпро. Подібно до пізньосередньовічно-ранньомодерних європейських торгових міст, на Подолі значно зростає кількість населення, змінюється його етнічний склад. Зокрема, у зв'язку із включенням Києва до складу Польського Королівства, у місті збільшується кількість осіб католицького віровизнання. Започатковуються процеси трансформації та модернізації міського простору Подолу, який в основному зберігає нерегулярне давньоруське розпланування. Домінантними об'єктами міського середовища виступають храмові споруди, які значним чином формують його характер. На поч. XVII ст. на Києво-Подолі поряд із наявними православними храмами, розгортається діяльність по спорудженню католицьких храмів в межах окремої ділянки – Біскупського містечка (Біскупщини). Разом з тим, на поч. XVII ст. активізується містобудівний розвиток південної околиці Києва – т. зв. Печерського містечка, до складу якого входила колишня заміська великокняжа резиденція - Берестове. Незважаючи на

пряму залежність від Печерського монастиря з його суворим церковним статутом, у Печерському містечку також відбувалися процеси трансформації міського середовища, які пов'язані із відбудовою на поч. XVII ст. у безпосередній близькості до обителі давньоруської Спаської церкви. Наразі актуальною проблемою залишається простеження впливів вказаних трансформаційних процесів на суттєві зміни архітектурно-стилістичних рис церкви Спаса на Берестовому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження на дану тему проводили такі автори в наступних роботах: Горбик О. «Римо-католицькі костьоли Києва і Київщини» [1], Горбик О. «Дуалізм українського бароко: православне національне українське бароко та європейсько-католицьке колоніальне бароко на території України» [2], Сіткарьова О. «Архітектурний ансамбль Печерського містечка у Києві наприкінці XVII - на поч. XVIII ст.» [3], Романченко О. «Вівтарна частина церкви Спаса на Берестові: Opus Dei», [4], Романченко О. «Ймовірна писемна згадка про церкву Спаса на Берестові у др. пол. XVI ст.» [5].

Мета публікації. Процеси трансформації міського середовища Києва на поч. XVII ст. пов'язані із суспільно-політичними та торговельно-економічними процесами, які активізувалися у зв'язку із включенням Київщини до Королівства Польського. Ці процеси охоплювали не лише центральну частину міста – Києво-Поділ, а й його околиці та передмістя. Особливо значущим було південне передмістя – т. зв. Печерське містечко (разом із історичним поселенням Берестове), яке протягом тривалого часу мало статус приватновласницького поселення Печерського монастиря. Метою даної публікації є розгляд маловивчених питань, пов'язаних із відбудовою церкви Спаса на Берестові із застосуванням архітектурних форм готичної стилістики, характерних для європейських католицьких храмів з урахуванням трансформації середовища Печерського містечка та відповідних загальноміських процесів і тенденцій на поч. XVII століття.

Основна частина.

Вплив суспільно-політичних та соціально-економічних умов на активізацію містобудівного розвитку Києва на поч. XVII ст. Протягом XI-XII ст. Київ був одним із найбільших міст Європи з населенням близько 50 тис. осіб, однак внаслідок Батієвого нашествия у першій пол. XIII ст. значна частина міських будівель та споруд була пошкоджена чи знищена, кількість мешканців різко зменшується до 2 тис. осіб [6].

Після лихоліть і катаклізмів, що випали на долю Києва протягом XIII-XV ст. у др. пол. XVI ст. його містобудівний розвиток активізується в результаті стабілізації безпекової ситуації. Втративши статус князівського осідку, в цей

період місто стає воєводським центром Речі Посполитої. З укладенням у 1569 р. Люблінської унії, Київ активно залучається до системи загальнопольських та загальноєвропейських торгово-економічних стосунків, перетворившись на важливий центр міжнародної транзитної торгівлі. Цьому сприяло вигідне географічне розташування міста біля гавані на р. Дніпро, де перехрещувались важливі торгові шляхи, а також надання йому в кін. XV ст. Магдебурзького права та у 1571 р. складського права [7].

Поліпшення соціально-економічних умов призвело до активізації імміграційних процесів. Із прибуттям до міста численних економічно активних переселенців, зокрема, із західних земель Речі Посполитої, значно поліпшується демографічна ситуація. Наприкінці XVI ст. Київ поряд із Львовом, Кам'янцем-Подільським, Луцьком та ін. стає не лише одним із найбільших українських міст [8], але й входить до двадцятки найбільших міст Польського Королівства [9].

В структурі міського населення зростає чисельність етноконфесійних груп (поляки, вірмени, євреї, німці, греки та ін.), що є характерним для пізньосередньовічних європейських торгових міст [10]. Зокрема, поляки – римо-католики входили до багатьох впливових соціальних груп населення Києва: замкова залога, урядовці, духовенство, значна частина шляхти.

В умовах контрреформаційних процесів, поряд із занепадом структур православної церкви, за підтримки владних структур у Києві на поч. XVII ст. розгортається місіонерська діяльність католицьких орденів: бернардинців, єзуїтів та домініканців [11].

Занепад давньоруського Верхнього міста, формування нових містоутворюючих центрів та переміщення загальноміського центру на Поділ. На поч. XVII ст. фіксуються значні зміни у розпланувальній структурі Києва. Його давньоруська частина – Верхнє місто, т. зв. «Гора», яка протягом X-XIII ст. відігравала роль загальноміського адміністративного і культурно-релігійного центру, занепадає. У цей час на вказаній території локалізується невелике поселення – Софійська слобода, яке слабо впливало на формування міського простору Києва.

Фактично всі давньоруські храмові споруди - висотні та композиційні доміанти Верхнього міста, перебували у незадовільному стані [12]. Значною спорудою нагірної частини міста, поряд із занепадими храмами, був дерев'яний замок, зведений у др. пол. XIV ст. над Нижнім містом – Подолом. Замок на поч. XVII ст. втратив оборонну роль, зберігши за собою адміністративну функцію – резиденції київських воєвод. Зважаючи на місце розташування – на краю плато, київський замок відігравав важливу роль у формуванні міської панорами з урахуванням наявності у його складі висотноорієнтованих об'ємів – палацу

воєводи, п'ятнадцяти сторожових триярусних башт, двох православних церков і однієї католицької каплиці [13] (Рис. 1).

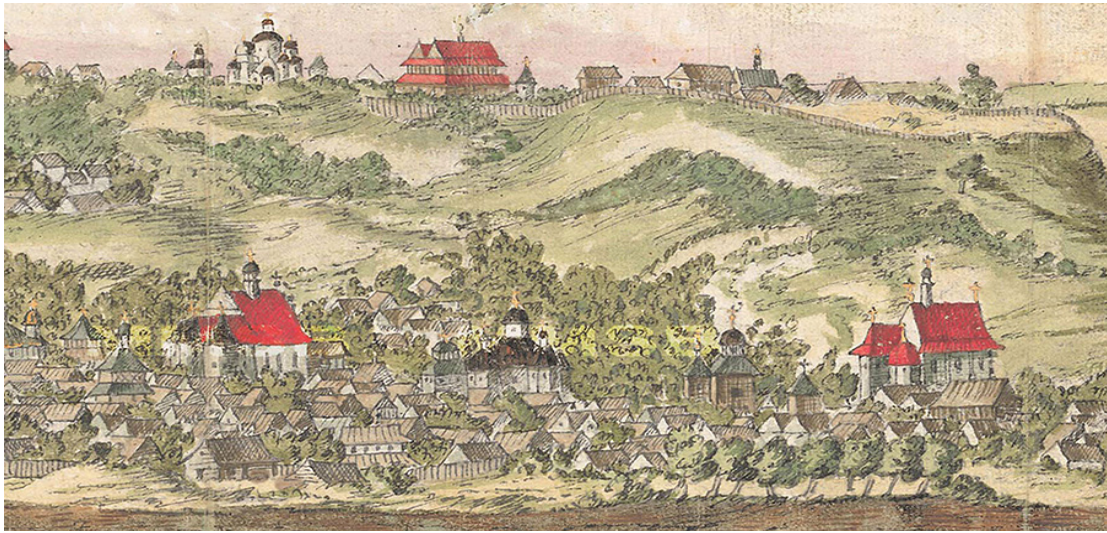


Рис. 1. Панорама Верхнього міста і Києво-Подолу.
За мал. А. Вестерфельда. 1651 р.

Визначальним фактором просторового розпланування Києва п. пол. XVII ст. був розвиток – Подолу і Печерського містечка, які перебрали на себе роль основних містоутворюючих центрів. Власне у цих двох найзначніших поселеннях в зазначений період, з урахуванням актуальних суспільно-політичних та соціально-економічних чинників, відбувалися активні процеси трансформації їх історично успадкованого вигляду.

Загальний характер розпланування та забудови Подолу на поч. XVII ст. На поч. XVII ст. ремісничо-торговельний посад давньоруського Києва - Поділ, який містився біля річкової торгової гавані і мав статус королівського міста на магдебурзькому праві, набув статусу загальноміського центру. Тут біля центральної площі концентрувалися найважливіші адміністративні, торгово-складські та культові споруди міста: ратуша, соборний храм Успіння Богородиці Пирогощої (XII ст.), гостинний двір та ін. На прилеглих вулицях містилися численні купецькі склади, крамниці, а також парафіяльні церкви. Власне Поділ і розташований впритул до нього замок Верхнього міста, незважаючи на їх топографічну ізольованість, становили цілісну урбаністичну систему, яка уособлювала пізньосередньовічне місто Київ. Кількість мешканців Подолу у сер. 1640-х рр. сягала 10 тис. осіб [14], що складало абсолютну більшість населення тогочасного Києва.

На Подолі зберігалася давньоруська система нерегулярного розпланування, яке визначалося особливостями рельєфу. Головним планувальним модулем щільної забудови Подолу були об'єднані у квартали неправильної форми малоповерхові садиби. [15]. Характер житлової забудови

Подолу у вигляді переважно одно-двоповерхових дерев'яних будинків фактично мало змінився із давньоруського часу.

На тлі малоповерхової житлової забудови, розташованої на рівнинній території, основними домінантними спорудами, що формували характер середовища Подолу були церковні споруди. Загалом, на поч. XVII ст. на Подолі нараховувалось дванадцять православних храмів [16], з них мурованим був лише один – давньоруська церква Успіння Богородиці Пирогощої (XII ст.). Цю церкву традиційного хрестовокупольного типу з однією банею, що слугувала кафедрою Київських православних митрополитів, у 1613 р. магістратським коштом реконструював італійський архітектор С. Брачі, в результаті чого вона стала п'ятикупольною та набула ренесансних форм [17].

Решта - одинадцять парафіяльних церков Подолу, як вже зазначалося, були дерев'яними. Вони належали до характерних зразків української народної сакральної архітектури, поширених на Наддніпрянщині. Це були споруди центрично-пірамідальної композиції, три або п'ятизрубні, увінчані т. зв. верхами із купольними завершеннями (одно, три чи п'ятиверхі). Окремо біля храмів розташовувалися невисокі одно-двоюрусні дзвіниці. Найдавніші зображення загального вигляду подільських дерев'яних храмів зафіксовані на плані Києва 1695 р. І. Ушакова (Рис. 2-3).



Рис. 2. Дерев'яна церква Різдва Христового на Подолі. Фрагмент плану Києва 1695 р.
І. Ушакова



Рис. 3. Дві дерев'яні церкви з прилеглими дзвіницями біля Хрещатицьких воріт на Подолі. Фрагмент плану Києва 1695 р.
І. Ушакова.

Зведення Домініканського костелу та інших католицьких храмів на Подолі у 1610-1630 рр. Разом з тим, на Подолі на поч. XVII ст. починають зводитися католицькі храми, переважно у вигляді безкупольних базилік зі зведеними впритул дзвіницями із шпилеподібними завершеннями згідно із традиціями західного храмобудування.

У сер. XVII ст. фіксується наявність на Києво-Подолі чотирьох католицьких костелів, зведених протягом нетривалого проміжку часу – 1610-

1630 хх рр.: Катедрального (бл. 1610 р.) [18], Домініканського (бл. 1610 р.) [19] біля Ринкової площі, Бернардинського під «Горою» (бл. 1628 р.) [20] і Єзуїтського ближче до Дніпра (бл. 1633 р.) [21]. З них лише два з них були мурованими – Катедра і Домініканський костел.

Зазначені костели по суті являли собою зразки т. зв. колоніальної архітектури, яка відображала загальноєвропейсько-католицькі контрреформаційні тенденції, без урахування місцевих традицій храмовбудування [22]. До їх зведення не залучалися місцеві архітектори та будівничі. Вимоги щодо зовнішнього вигляду монастирських костелів регулювалися чіткими статутними нормами відповідних орденських спільнот з урахуванням специфіки їх діяльності (освітня, проповідницька, місійна, виховна та ін.). Зважаючи на загальноєвропейський характер римо-католицької церкви та її підпорядкованість єдиному центру, київські католицькі храми в цілому мали наднаціональні образні характеристики, позбавлені ознак, які відображають мистецькі особливості конкретного регіону.

Найзначнішою серед подільських католицьких храмів за розмірами та архітектурно-художніми якостями була споруда Домініканського Миколаївського костелу. Домініканці були найвпливовішою католицькою спільнотою Києва, яка володіла значними фінансовими та майновими ресурсами. Як т. зв. староорденська формація, вони особливо строго дотримувались приписів щодо збереження чистоти віри. Навіть на поч. XVII ст. отці-домініканці послідовно застосовували при зведенні своїх храмів «сакральні» готичні мотиви, які набули статусу канонічного стилю католицької церкви. Тому споруджений ними Миколаївський костел являв собою традиційну тринавову безкупольну базиліку (розміри в плані 19х22 м), в оформленні фасадів та інтер'єрів якої переважали мотиви готики (т. зв. постготики, яка не була виявом запізнілої готики, а свідомим поверненням до неї) [23] (Рис. 4).



Рис. 4. Миколаївський домініканський костел у п. пол. XVII ст. Фрагмент панорами Києва. За мал. А. ван Вестерфєльда. 1651 р.



Рис. 5. Узагальнений образ Києво-Подолу. Окомірний план Києва і околиць Ю. Немирича. 1650-ті рр.

Розмежування католицьких та православних храмів Подолу на поч. XVII ст. та їх вплив на формування міського середовища. У розглядуваний період подільські католицькі і православні храми були територіально розмежованими. Католицькі костели компактно зосереджувалися у західній частині Подолу - на призамковій території площею бл. одного гектара, підпорядкованій воєводі (т. зв. Біскупське містечко, підпорядковане Київському католицькому єпископу), а православні церкви у центральній та східній частині - на магістратській території [24].

Таким чином у п. пол. XVII ст. характер міського середовища Подолу значною мірою визначали півтора десятки християнських храмових будівель західної і східної архітектурної традиції, активно впливаючи на формування загальноміської панорами (зафіксована на мал. А. ван Верстерфеля сер. XVII ст.). Співвідношення кількості православних і католицьких храмів становило один до трьох. При цьому слід зазначити, що із зведенням на поч. XVII ст. двох згаданих мурованих костелів, у Києві після тривалої перерви починає відроджуватися кам'яне храмовбудування, оскільки впродовж XIV-XVI ст. у Києві не було зведено жодного кам'яного храму [25].

Разом з тим, зважаючи на загальний занепад давньоруського Верхнього міста та ототожнення міста Києва з власне Подолом, вбачається можливим зробити наступне припущення стосовно карти Києва та околиць Ю. Немирича (1650-х рр.) [26] (Рис. 5). На цьому окомірному плані узагальнений образ тогочасного міста Києва, найпевніше, відповідає території т. зв. Києво-Подолу. Схоже, що основні знакові домінантні об'єкти цієї території – кафедральний собор Успіння Богородиці Пирогощої (став п'ятикупольним в результаті перебудови) та, ймовірно, Домініканський костел - найбільший католицький храм Києва зі шпилеподібним завершенням прибудованої до нього дзвіниці (*праворуч від нього зображений однокупольний храм, ймовірно, дерев'яна вірменська церква, яка згоріла у 1651 р.*) виокремлені як об'єкти-символи, що відображають загальний характер міського середовища Подолу, який відзначався поєднанням різноконфесійних храмів.

Розвиток Печерського містечка на поч. XVII ст. Активно розвивався також другий за значенням містоформуючий район Києва, який був заснований ще у XII ст. та мав статус приватновласницького містечка Печерського монастиря. Подальшому піднесенню містечка сприяло перетворення обителі на великий паломницький центр зі значною кількістю святинь та реліквій. Крім того, завдяки зручному розташуванню біля Наводницької гавані та дніпровської переправи, у Печерському містечку активно розвивалась торгівля, розміщувалися численні комерційні будівлі (лавки, склади та ін.). Кількість мешканців містечка досягала двох тис. осіб [27].

Загалом Печерське містечко мало досить патріархальний вигляд, більш подібний до сільського [28], що пов'язано із його залежністю від Печерської обителі з її суворим студійським статутом.

Основним архітектурним комплексом, який мав домінантне значення в структурі містечка, був особливо шанований Печерський монастир. Його доповнював розташований поруч значно скромніший комплекс дівочого Вознесенського монастиря (заснований у XVI ст.), всі будівлі якого були дерев'яними. Про значущість містечка, окрім наявності двох монастирів, свідчило також розташування на його території п'яти парафіяльних храмів. Три з них містилися в центральній частині містечка - біля торгу: Параскеви П'ятниці, Феодосія Печерського та Воскресіння Господнього, ще два храми - давньоруська церква Спаса та храм Різдва Господнього містилися з північно-західного боку, біля придніпровських схилів, на території колишньої княжої резиденції у Берестовому [29]. Всі названі храми містечка, окрім Спаського, були дерев'яними. Загальний вигляд Печерського містечка у др. пол. 1630-х рр. представлений на гравюрах із книги А. Кальнофойського «Тератургіма» (Рис. 6-7).



Рис. 6. Загальний вигляд західної частини Печерського містечка. Фрагмент гравюри із книги А. Кальнофойського «Тератургіма». 1638 р.



Рис. 7. Загальний вигляд південно-західної частини Печерського містечка. Фрагмент гравюри із книги А. Кальнофойського «Тератургіма». 1638 р.

Житлову забудову містечка складали переважно одноповерхові дерев'яні будинки садибного типу, нерегулярно розміщені серед зелених насаджень на території із складним рельєфом. На тлі малоповерхової житлової забудови, окрім ансамблю Печерського монастиря, основними містобудівними домінантами містечка, подібно до Подолу, були його храмові будівлі. Дерев'яні парафіяльні храми Печерського містечка зафіксовані на гравюрах із «Тератургіми». Це традиційні для Наддніпрянщини тризрубні храми, увінчані верхами із розташованими поруч із ними двоярусними каркасними дзвіницями.

	
Рис. 8. Дерев'яний храм Різдва Господнього з прилеглою дзвіницею у північній частині Печерського містечка. Фрагмент гравюри із книги А. Кальнофойського «Тератургіма». 1638 р.	Рис. 9. Церква Спаса на Берестовому. Загальний вигляд з південного сходу. Фрагмент гравюри із книги А. Кальнофойського «Тератургіма». 1638 р.

Фіксація церкви Спаса на Берестовому на гравюрі із книги «Тератургіма» 1638 р. На згаданих гравюрах із «Тератургіми», які є найдавнішими відомими зображеннями Києва, особливу увагу привертає споруда мурованої церкви Спаса на Берестовому (рис. 9). Ця церква різко відрізняється від інших храмів Печерського містечка. За своїм суворим образом – непоштукатуреними стінами з вузькими щілинами вікон, увінчаними подібними до мерлонів ступінчастими щипцями-фронтами, відсутністю купольного завершення, вона радше нагадувала оборонну споруду ніж храм. Беручи до уваги останні дослідження і публікації стосовно даної тематики, вбачається можливим стверджувати, що такий незвичний вигляд храму сформувався під час його приналежності київським унійним митрополитам (бл. 1610-1620 рр.). [30].

Після численних руйнувань XIII-XV ст. від давньоруського чотиристовпного хрестовокупольного Спаського храму зберігся лише перший ярус нартекса. В такому вигляді храм найімовірніше проіснував до поч. XVII ст. [31]. Унійна церква, яка перейняла церкву Спаса під свою опіку, високо цінувала його, оскільки він вважався найдавнішим київським храмом, спорудженим Хрестителем Русі – князем Володимиром Великим [32]. З особливим пієтетом ставлячись до «священних руїн», уніати влаштували над збереженим давньоруським нартексом дах і перетворили його на молитовний зал-наос, добудувавши до нього зі сходу вітвар у вигляді трьох гранчастих апсид. Об'єм нартекса було увінчано подібними до корони ступінчастими фронтами-щипцями.

Відбудови церкви Спаса на Берестовому у готичній стилістиці із ймовірним залученням католицької будівельної артілі. Зважаючи на

тогочасний занепад православного храмобудування у Києві, вбачається можливим припустити, що новопостала унійна церква залучила до проведення робіт з відбудови Спаської церкви будівельну артіль, афілійовану з католицькими колами. Найпевніше, до робіт було залучено будівничих, пов'язаних із Орденем Домініканців, які вважалися головними опікунами унійної церкви [33].

Оскільки визначальною для домініканських храмів перш. пол. XVII ст. була готична стилістика, тому подібні риси простежуються також у об'ємах церкви Спаса на Берестові: вузькі стрілчасті вікна вівтарних апсид (збереглися), ступінчасті щипці, що увінчували об'єм давньоруського нартекса (втрачені; зафіксовані на гравюрі 1638 р.), кругле вікно-троянда на головному фасаді (нині в інтер'єрі західного притвору), подібне до нервюрного склепінчасте перекриття над вівтарною частиною (збереглися) та ін. Впливом католицького зодчества можна пояснити також те, що відбудована церква Спаса не мала характерного для візантійської традиції купольного завершення.



Рис. 10. Загальний вигляд інтер'єру центральної вівтарної апсиди церкви Спаса на Берестовому з нервюроподібним склепінчастим перекриттям. Фото О. Романченка.



Рис. 11. Віконний проріз із стрілчастою перемичкою головної вівтарної апсиди церкви Спаса на Берестовому. Фото О. Романченка.

Таким чином, перебудований на засадах західного храмобудування на поч. XVII ст. храм Спаса на Берестові, разюче відрізнявся від традиційних православних храмів містечка. Значний за об'ємом латинізований об'єкт-«антитеза» розташовувався буквально за сотню метрів від Печерської обителі, яка сповідувала традиційні принципи храмобудування візантійського типу. Тому одним з перших заходів Петра Могили спочатку на посаді архімандрита Печерської Лаври, а згодом Митрополита Київського, Галицького і всієї Русі, був викуп Спаського храму в унійної церкви [34] та його термінова перебудова

з метою приведення загального вигляду храму до канонів православного храмобудування.

Відбудова церкви Спаса на Берестові із застосуванням форм готичної стилістики, близьких до тогочасного католицького храмобудування, відображає загальну тенденцію трансформації та модернізації міського середовища обох найзначніших осередків Києва: Подолу та у Печерського містечка у пер. пол. XVII ст., пов'язану із загальноєвропейськими суспільно-політичними та економічними процесами, до яких долучилося місто після переходу Київщини із литовської до польської юрисдикції. Протягом короткотривалого періоду (бл. 1610-1640- рр.) на фоні кризових явищ у середовищі Київської православної митрополії і занепаду православного храмобудування, а також посилення позицій католицької церкви, відбувались активні процеси зміни традиційного характеру середовища шляхом включення у якість домінантних об'єктів західного храмобудування, які вже із середини XVII століття були припинені потужним сплеском архітектурно-художніх ідей українського бароко.

Висновки. Аналіз суспільно-політичних та соціально-економічних процесів у Києві на поч. XVII ст. вказує на вплив цих важливих процесів на зростання чисельності населення міста та активізацію ділової активності, що сприяло розвитку міста, відродження його значущості. У зв'язку із включенням Києва до складу Королівства Польського та перетворенням його на важливий центр міжнародної транзитної торгівлі, значно змінюється етнічний склад мешканців міста, що призвело до значних структурних трансформацій міського середовища. Загальноміській центр із Верхнього міста переміщується на Поділ, де формується окрема ділянка, на якій зводяться храмові споруди, що відображають загальноєвропейсько-католицькі традиції храмобудування, які відповідають контрреформаційним наративам. Ці релігійні споруди різко контрастують із автохтонними міськими храмами, архітектурно-композиційні рішення яких оперті на місцеві архітектурно-будівельні традиції візантійської орієнтації. Поєднання храмів східної і західної традиції, які мали значення домінантних об'єктів, призвело до зміни традиційного характеру середовища, значно вплинуло на міські силуети і панорами. Вказані трансформаційні процеси дозволяють прояснити інтенції, результатом яких стала поява готичних елементів, характерних для католицької церкви, під час перебудови церкви Спаса на Берестовому, яка на поч. XVII ст. належала унійним митрополитам. Після кардинальної зміни суспільно-політичної ситуації у сер. XVII ст. Спаська церква як і ряд інших храмових споруд Гетьманщини, які були зведені чи трансформовані під католицькими впливами), знову перебудовувалися зі зміною визначальних архітектурно-стилістичних ознак, що маркують їх конфесійну приналежність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбик О. Римо-католицькі костьоли Києва та Київщини. Київ: Техніка, 2004. - 128 с.
2. Горбик О. Дуалізм українського бароко: православне національне українське бароко та європейсько-католицьке колоніальне бароко на території України // Українська академія мистецтва: Зб. наук. пр. – Вип. 10.– К: Тов. “ДІА”, 2003. – С. 204-215
3. Сіткарьова О. Архітектурний ансамбль Печерського містечка у Києві наприкінці XVII - на початку XVIII століть. // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. К. - 2004. - Вип. 1. - С. 171-203.
4. Романченко О. Вівтарна частина церкви Спаса на Берестові: Opus Dei. / Могилянські читання. Збірник наукових праць. – К.; Інтерсервіс, 2023, с. 247-261.
5. Романченко О. Ймовірна писемна згадка про церкву Спаса на Берестові у др. пол. XVI ст. / Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: Актуальні виклики сучасності. М-ли УІІ Міжнародної наук.-практ. конференції. – К.: Інтерсервіс, 2023, с.122-131.
6. Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII – поч. XIX ст. – К. ВД «Стилос», 2003, 308 с.
7. Білоус Н. Київ наприкінці XV - у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. – Київ: КМА, 2008. – 358 с.
8. Климовський С. Соціальна топографія Києва XI – середини XVII сторіччя. – К.: Стилос, 2002. – 230 с.
9. Дейвіс Н. Боже ігрище: Історія Польщі. К.: В-во ім. С. Павличко «Основи», 2008. – 1080 с.
10. Климовський С. Соціальна топографія Києва XI – середини XVII сторіччя. – К.: Стилос, 2002. – 230 с.
11. Урсу Н. Історія фундацій осередків домініканського ордену на Україні // Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. університету. Сер. Педагогіка. Вип. 6. – К.-Под., 2005.
12. Міляєва Л. Митрополит П. Могила і мистецтво Києва 30-40-х рр. XVII ст. Вісник Львівського ун-ту / Серія мистецтвознавство. Вип. 3. - Львів, 2003, с. 161-171.
13. Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII – поч. XIX ст. – К. ВД «Стилос», 2003, с. 64.
14. Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII – поч. XIX ст. – К. ВД «Стилос», 2003, с. 171.
15. Боплан Г. Л. Опис України. Львів: Каменяр, 1990, 301 с.
16. Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII – поч. XIX ст. – К. ВД «Стилос», 2003, с. 79.
17. Вортман Д., Івакін Г. Пирогоща // Енциклопедія історії України. - К.: Наукова думка, 2011.- Т. 8, С.211.
18. Івакін Г. Історичний розвиток Києва XIII – сер. XVI ст. - К., 1996, с. 109-189.

19. Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII – поч. XIX ст. – К. ВД «Стилос», 2003, с. 60.
20. Горбик О. Римо-католицькі костьоли Києва і Київщини. - К.: Техніка, 2004.
21. Болховітінов Євгеній Митрополит. Вибрані праці з історії Києва. Київ: Либідь 1995 р., 488 с.
22. Горбик О. Дуалізм українського бароко: православне національне українське бароко та європейсько-католицьке колоніальне бароко на території України // Українська академія мистецтва: Зб. наук. пр. – Вип. 10.– К: Тов. “ДІА”, 2003. – С. 204-215.
23. Романченко О. Вівтарна частина церкви Спаса на Берестові: Opus Dei. / Могилянські читання. Збірник наукових праць. – К. Інтерсервіс, 2023, с. 247-261.
24. Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII – поч. XIX ст. – К. ВД «Стилос», 2003, с. 46.
25. Климовський С. Соціальна топографія Києва XI – середини XVII сторіччя. – К.: Стилос, 2002, с. 34.
26. Люта Т. IMAGO URBIS: Київ на стародавніх мапах. - Харків-Київ: Вид. О. Савчук, 2017. 192 с.
27. Сіткарьова О. Архітектурний ансамбль Печерського містечка у Києві наприкінці XVII - на початку XVIII століть. // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. - 2004. - Вип. 1. - С. 171-203.
28. Романченко О. Ймовірна писемна згадка про церкву Спаса на Берестові у др. пол. XVI ст. / Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: Актуальні виклики сучасності. М-ли VIII Міжнародної наук.-практ. конференції. – К.: Інтерсервіс, 2023, с.122-131.
29. Сіткарьова О. Архітектурний ансамбль Печерського містечка у Києві наприкінці XVII - на початку XVIII століть. // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. – К. 2004. - Вип. 1. - С. 171-203.
30. Романченко О. Вівтарна частина церкви Спаса на Берестові: Opus Dei. / Могилянські читання. Збірник наукових праць. – К.; Інтерсервіс, 2023, с. 247-261.
31. Романченко О. Ймовірна писемна згадка про церкву Спаса на Берестові у др. пол. XVI ст. / Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: Актуальні виклики сучасності. М-ли VIII Міжнародної наук.-практ. конференції. – К.: Інтерсервіс, 2023, с.122-131.
32. Стрийковський М. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси / Відп. ред. О. Купчинський, НТШ. Львів, 2011. (Історичні джерела, Т. 10).
33. Романченко О. Вівтарна частина церкви Спаса на Берестові: Opus Dei. / Могилянські читання. Збірник наукових праць. – К.; Інтерсервіс, 2023, с. 247-261.
34. Кабанець Є. Петро Могила та історія архітектурної реставрації церкви Спаса на Берестові. - Хроніка – 2000. Український культурологічний альманах. - 2004. - Вип. 60. - С. 466-478.

Oleksandr Romanchenko,
National Reserve "Kyiv-Pechersk lavra"

**TRANSFORMATION OF THE URBAN ENVIRONMENT OF KYIV
AND THE RECONSTRUCTION OF THE CHURCH OF THE SAVIOR
ON BERESTOVE IN THE EARLY 17TH CENTURY**

This study examines the main trends in the transformation of the urban environment of Kyiv, in particular, its main city-forming centers - Podil and Pechersk town, associated with the socio-political and trade-economic processes of the late 16th - early 17th centuries. Kyiv, which in the 11th and 12th centuries was one of the largest cities in Europe, after prolonged hardships and the stabilization of the security situation, began to rebuild at the beginning of the 17th century. At the same time, the city's planning structure changed significantly.

Due to the decline of the Upper City of Old Rus' Kyiv, the center of urban life was transferred to Podil, which became a center of international transit trade. The population of Podil is growing significantly due to the arrival of foreign-ethnic people.

The dominant objects of Podil, which to a large extent shape the character of its environment, are church buildings - Orthodox churches as carriers of local artistic features of the Byzantine architectural tradition and Catholic churches devoid of regional features, which reflect pan-European Counter-Reformation tendencies. The combination of temples of Eastern and Western traditions led to a change in the traditional character of the Podil environment, significantly influencing the city's silhouettes and panoramas. The most significant Catholic temple building in Podil was the Dominican Church, built in the Gothic style.

Another city-forming district of Kyiv is also actively developing - Pechersk town, which is directly dependent on the Pechersk Monastery and retains its traditionally inherited appearance. The most significant buildings of the town are the Pechersk and Voznesensky monasteries, as well as numerous wooden parish churches built in the traditions of folk architecture.

However, the reconstruction of the Church of the Savior on Berestove adjacent to the monastery with the help of Dominican fathers during its affiliation with the Union Church, using elements of Gothic style, significantly affected the character of the town's environment.

After a sharp change in the socio-political situation in the mid-17th century, the Church of the Savior in Berestove, as well as the Catholic churches of Podil, were rebuilt with a change in the defining architectural and stylistic features that marked their confessional affiliation. In particular, the Dominican church in the second half

of the 17th century was rebuilt into the Peter and Paul Church with a dome superstructure and the decoration of the facades and interiors in the prevailing Ukrainian Baroque style.

Keywords: transformation of the urban environment; planning structure; temple buildings; architectural complex; reconstruction.

REFERENCES:

1. Horbyk O. Rymo-katolytski kostoly Kyieva ta Kyivshchyny. Kyiv: Tekhnika, 2004. - 128 p. {in Ukrainian}
2. Horbyk O. Dualizm ukrainskoho baroko: pravoslavne natsionalne ukrainske baroko ta yevropeisko-katolytske kolonialne baroko na terytorii Ukrainy // Ukrainska akademiia mystetstva: Zb. nauk. pr. – Vyp. 10.– K.: Tov. “DIA”, 2003. – P. 204-215. {in Ukrainian}
3. Sitkarova O. Arkhitekturnyi ansambl Pecherskoho mistechka u Kyievi naprykintsi XVII - na pochatku XVIII stolit. // Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhennia kulturnoi spadshchyny. K. - 2004. - Vyp. 1. - P. 171-203. {in Ukrainian}
4. Romanchenko O. Vivtarna chastyna tserkvy Spasa na Berestovi: Opus Dei. / Mohylianski chytannia. Zbirnyk naukovykh prats. – K.: Interservis, 2023, p. 247-261. {in Ukrainian}
5. Romanchenko O. Ymovirna pysemna zghadka pro tserkvu Spasa na Berestovi u dr. pol. XVI st. / Muzei ta restavratsiia u konteksti zberezhennia kulturnoi spadshchyny: Aktualni vyklyky suchasnosti. M-ly UIII Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konferentsii. – K.: Interservis, 2023, p.122-131. {in Ukrainian}
6. Popelnytska O. Istorychna topohrafiia kyivskoho Podolu XVII – poch. XIX st. – K.: VD «Stylos», 2003, 308 p. {in Ukrainian}
7. Bilous N. Kyiv naprykintsi XV - u pershii polovyni XVII stolittia. Miska vlada i samovriaduvannia. – Kyiv: KMA, 2008. – 358 p. {in Ukrainian}
8. Klymovskiy S. Sotsialna topohrafiia Kyieva XI – seredyny XVII storichchia. – K.: Stylos, 2002. – 230 p. {in Ukrainian}
9. Deivis N. Bozhe ihryshche: Istoriia Polshchi. K.: V-vo im. S. Pavlychko «Osnovy», 2008. – 1080 p. {in Ukrainian}
10. Klymovskiy S. Sotsialna topohrafiia Kyieva XI – seredyny XVII storichchia. – K.: Stylos, 2002. – 230 p. {in Ukrainian}
11. Ursu N. Istoriia fundatsii oseredkiv dominikanskoho ordenu na Ukraini // Zb. nauk. pr. Kamianets-Podil. universytetu. Ser. Pedahohika. Vyp. 6. – K.-Pod., 2005. {in Ukrainian}

12. Miliaieva L. Mytropolyt P. Mohyla i mystetstvo Kyieva 30-40-kh rr. XVII st. Visnyk Lvivskoho un-tu / Seriiia mystetstvovnavstvo. Vyp. 3. - Lviv, 2003, p. 161-171. {in Ukrainian}
13. Popelnytska O. Istorychna topohrafiia kyivskoho Podolu XVII – poch. XIX st. – K.: VD «Stylos», 2003, p. 64. {in Ukrainian}
14. Popelnytska O. Istorychna topohrafiia kyivskoho Podolu XVII – poch. XIX st. – K.: VD «Stylos», 2003, p. 171. {in Ukrainian}
15. Boplan H.L. Opys Ukrainy. Lviv: Kameniar, 1990, 301 p. {in Ukrainian}
16. Popelnytska O. Istorychna topohrafiia kyivskoho Podolu XVII – poch. XIX st. – K.: VD «Stylos», 2003, p. 79. {in Ukrainian}
17. Vortman D., Ivakin H. Pyrohoshcha // Entsyklopediia istorii Ukrainy. - K.: Naukova dumka, 2011.- V. 8, p. 211. {in Ukrainian}
18. Ivakin H. Istorychnyi rozvytok Kyieva XIII – ser. XVI st. - K., 1996, p. 109-189. {in Ukrainian}
19. Popelnytska O. Istorychna topohrafiia kyivskoho Podolu XVII – poch. XIX st. – K.: VD «Stylos», 2003. - p. 60. {in Ukrainian}
20. Horbyk O. Rymo-katolytski kostoly Kyieva ta Kyivshchyny. Kyiv: Tekhnika, 2004. - 128 p. {in Ukrainian}
21. Bolkhovitinov Yevhenii Mytropolyt. Vybrani pratsi z istorii Kyieva. Kyiv: Lybid, 1995. - 488 p. {in Ukrainian}
22. Horbyk O. Dualizm ukrainskoho baroko: pravoslavne natsionalne ukrainske baroko ta yevropeisko-katolytske kolonialne baroko na terytorii Ukrainy // Ukrainska akademiia mystetstva: Zb. nauk. pr. – Vyp. 10.– K.: Tov. “DIA”, 2003. – P. 204-215. {in Ukrainian}
23. Romanchenko O. Vivtarna chastyna tserkvy Spasa na Berestovi: Opus Dei. / Mohylianski chytannia. Zbirnyk naukovykh prats. – K. Interservis, 2023, p. 247-261. {in Ukrainian}
24. Popelnytska O. Istorychna topohrafiia kyivskoho Podolu XVII – poch. XIX st. – K.: VD «Stylos», 2003, p. 46. {in Ukrainian}
25. Klymovskiy S. Sotsialna topohrafiia Kyieva XI – seredyny XVII storichchia. – K.: Stylos, 2002, p. 34. {in Ukrainian}
26. Liuta T. IMAGO URBIS: Kyiv na starodavnikh mapakh. - Kharkiv-Kyiv: Vyd. O. Savchuk, 2017. 192 p. {in Ukrainian}
27. Sitkarova O. Arkhitekturnyi ansambl Pecherskoho mistechka u Kyievi naprykintsi XVII - na pochatku XVIII stolit. // Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhenntia kulturnoi spadshchyny. K. - 2004. - Vyp. 1. - P. 171-203. {in Ukrainian}

28. Romanchenko O. Ymovirna pysemna zghadka pro tserkvu Spasa na Berestovi u dr. pol. XVI st. / Muzei ta restavratsiia u konteksti zberezhenntia kulturnoi spadshchyny: Aktualni vyklyky suchasnosti. M-ly UIII Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konferentsii. – K.: Interservis, 2023, p.122-131. {in Ukrainian}
29. Sitkarova O. Arkhitekturnyi ansambl Pecherskoho mistechka u Kyievi naprykintsi XVII - na pochatku XVIII stolit. // Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhenntia kulturnoi spadshchyny. K. - 2004. - Vyp. 1. - P. 171-203. {in Ukrainian}
30. Romanchenko O. Vivtarna chastyna tserkvy Spasa na Berestovi: Opus Dei. / Mohylianski chytannia. Zbirnyk naukovykh prats. – K.: Interservis, 2023, p. 247-261. {in Ukrainian}
31. Romanchenko O. Vivtarna chastyna tserkvy Spasa na Berestovi: Opus Dei. / Mohylianski chytannia. Zbirnyk naukovykh prats. – K.: Interservis, 2023, p. 247-261. {in Ukrainian}
32. Strykovskiy M. Litopys polskiy, lytovskiy, zhmudskiy i vsiiei Rusy / Vidp. red. O. Kupchynskiy, NTSh. Lviv, 2011. (Istorychni dzherela, V. 10). {in Ukrainian}
33. Romanchenko O. Vivtarna chastyna tserkvy Spasa na Berestovi: Opus Dei. / Mohylianski chytannia. Zbirnyk naukovykh prats. – K.: Interservis, 2023, p. 247-261. {in Ukrainian}
34. Kabanets Ye. Petro Mohyla ta istoriia arkhitekturnoi restavratsii tserkvy Spasa na Berestovi. - Khronika – 2000. Ukrainskyi kulturolohichnyi almanakh. - 2004. - Vyp. 60. - P. 466-478. {in Ukrainian}